כיתה י' | תנ"ך | שיעור 5 מתוך 6 | 45 דק' | בראשית כח, א-כב

ממלכתי: סיפורי האבות בספר בראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ועיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רד"ק ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

חלום הסולם: "אכן יש ה' במקום הזה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את יציאת יעקב מבית אביו, את החלום ואת תגובתו של יעקב (כח)
- התלמידים ינתחו את סמלי החלום (הסולם, המלאכים העולים והיורדים, ה' "נִצָּב עָלָיו") בעזרת רש"י, רמב"ן וספורנו
- התלמידים ידונו בנדר של יעקב (כח, כ-כב): תנאי או התחייבות, לפי מחלוקת רש"י ורמב"ן

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה משתנה באדם שבורח מביתו ומגלה ש"יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה"? והאם אפשר "להתנות" אמונה?

יעקב יוצא לבד, בלי כלום, ושוכב על אבן. דווקא שם הוא שומע "וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ" (כח, טו) ומגיב "וְאָנֹכִי, לֹא יָדָעְתִּי" (כח, טז).

🧪 פתיחה

מבקשים מהתלמידים לכתוב במשפט אחד: "מקום שבו הרגשתי משהו גדול ממני". כמה משתפים (בלי חובה). אחר כך: יעקב מגלה מקום כזה דווקא בלילה, בדרך, בבריחה. מה הוא רואה שם?

📖 הסבר למורה

היציאה (א-ה, י-יא): אחרי מעשה הברכות (פרק כז) יצחק שולח את יעקב לפדן ארם, הפעם בברכה מלאה ומודעת: "וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם" (ד). יעקב יוצא "מִבְּאֵר שָׁבַע" (י) ונעצר במקום סתמי: המילה "מָקוֹם" חוזרת שש פעמים בפסוקים יא-יט, עד שהמקום מקבל שם: "בֵּית־אֵל" (יט).

החלום (יב-טו): שלוש פעמים "וְהִנֵּה": סולם "מֻצָּב אַרְצָה, וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה", מלאכים "עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ", ו"ה' נִצָּב עָלָיו". הדיבור כולל את ברכת אברהם (ארץ, זרע, "וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה") ומוסיף הבטחה אישית ליעקב הבורח: "וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ, וַהֲשִׁבֹתִיךָ" (טו).

ההתעוררות (טז-יט): שתי תגובות: הפתעה ("אָכֵן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה; וְאָנֹכִי, לֹא יָדָעְתִּי") ויראה ("מַה־נּוֹרָא, הַמָּקוֹם הַזֶּה"). האבן שהייתה מראשותיו הופכת ל"מַצֵּבָה".

הנדר (כ-כב): "אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי... וְהָיָה ה' לִי, לֵאלֹהִים". השאלה הפרשנית: האם יעקב מתנה את אמונתו בהגנה, או מתחייב לעבודה מסוימת (מצבה, בית אלהים, מעשר) לכשישוב? בקריאה שלנו,

בקצרה: הנדר נשמע כמו המשך ישיר של ההבטחה בפסוק טו, כמעט מילה במילה ("עִמָּךְ" / "עִמָּדִי", "וּשְׁמַרְתִּיךָ" / "וּשְׁמָרַנִי", "וַהֲשִׁבֹתִיךָ" / "וְשַׁבְתִּי").

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק כח, פסוקים א-ה

(א) וַיְקָרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב, וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ; וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ, לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן.

(ב) קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם, בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ; וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה, מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ.

(ג) וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ, וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ; וְהָיִיתָ, לִקְהַל עַמִּים.

(ד) וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם, לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ – לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ, אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם.

(ה) וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב, וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם – אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל, הָאֲרַמִּי, אֲחִי רִבְקָה, אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו.

בראשית פרק כח, פסוקים י-כב

(י) וַיֵּצֵא יַעֲקֹב, מִבְּאֵר שָׁבַע; וַיֵּלֶךְ, חָרָנָה.

(יא) וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם, כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ, וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם, וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו; וַיִּשְׁכַּב, בַּמָּקוֹם הַהוּא.

(יב) וַיַּחֲלֹם, וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה, וְרֹאשׁוֹ, מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה; וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים, עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ.

(יג) וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו, וַיֹּאמַר, אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ, וֵאלֹהֵי יִצְחָק; הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ – לְךָ אֶתְּנֶנָּה, וּלְזַרְעֶךָ.

(יד) וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ, וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה; וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה, וּבְזַרְעֶךָ.

(טו) וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ, וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ, וַהֲשִׁבֹתִיךָ, אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת: כִּי, לֹא אֶעֶזָבְךָ, עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי, אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ.

(טז) וַיִּיקַץ יַעֲקֹב, מִשְּׁנָתוֹ, וַיֹּאמֶר, אָכֵן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה; וְאָנֹכִי, לֹא יָדָעְתִּי.

(יז) וַיִּירָא, וַיֹּאמַר, מַה־נּוֹרָא, הַמָּקוֹם הַזֶּה: אֵין זֶה, כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים, וְזֶה, שַׁעַר הַשָּׁמָיִם.

(יח) וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר, וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו, וַיָּשֶׂם אֹתָהּ, מַצֵּבָה; וַיִּצֹק שֶׁמֶן, עַל־רֹאשָׁהּ.

(יט) וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא, בֵּית־אֵל; וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר, לָרִאשֹׁנָה.

(כ) וַיִּדַּר יַעֲקֹב, נֶדֶר לֵאמֹר: אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי, וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ, וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל, וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ.

(כא) וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם, אֶל־בֵּית אָבִי; וְהָיָה ה' לִי, לֵאלֹהִים.

(כב) וְהָאֶבֶן הַזֹּאת, אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה – יִהְיֶה, בֵּית אֱלֹהִים; וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי, עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ.

שם ה' מובא בכתיב ה'. פסוקים ו-ט (עשו לוקח את מחלת) בקישור למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים, עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ" (בראשית כח, יב)

💭 **מפרשים:** רש"י: "עוֹלִים תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ יוֹרְדִים? מַלְאָכִים שֶׁלְּווּהוּ בָּאָרֶץ אֵין יוֹצְאִים חוּצָה לָאָרֶץ". רמב"ן: החלום מראה "כִּי כָל הַנַּעֲשֶׂה בָּאָרֶץ נַעֲשֶׂה עַל יְדֵי הַמַּלְאָכִים, וְהַכֹּל בִּגְזֵרַת עֶלְיוֹן". ספורנו: "שָׂרֵי הָאֻמּוֹת אַחַר עֲלִיָּתָם יֵרְדוּ", וה' "לֹא יִטֹּשׁ אֶת עַמּוֹ".

📜 **כתוב:** "וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם" (בראשית כח, יא)

💭 **מפרשים:** רש"י: "הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה", מקום העקדה; ורבותינו פירשו "לְשׁוֹן תְּפִלָּה... וְלָמַדְנוּ שֶׁתִּקֵּן תְּפִלַּת עַרְבִית".

📜 **כתוב:** "וְאָנֹכִי, לֹא יָדָעְתִּי" (בראשית כח, טז)

💭 **מפרשים:** רש"י: "שֶׁאִם יָדַעְתִּי, לֹא יָשַׁנְתִּי בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כָּזֶה".

📜 **כתוב:** "וְהָיָה ה' לִי, לֵאלֹהִים" (בראשית כח, כא)

💭 **מפרשים:** רש"י מפרש זאת כחלק מן התנאי: "שֶׁיָּחוּל שְׁמוֹ עָלַי מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף". רמב"ן חולק: "אֵינֶנּוּ תְּנַאי כְּדִבְרֵי רַשִׁ"י, אֲבָל הוּא נֶדֶר": כשישוב יעבוד את ה' במקום הזה ויוציא שם את המעשר.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "מקום שבו הרגשתי משהו גדול ממני" (4 דקות)
2. הרקע: כח, א-ה וי-יא, וסימון המילה "מקום" (6 דקות)
3. קריאת החלום (יב-טו) וציור/תרשים של הסולם וההבטחות (10 דקות)
4. כתוב/מפרשים: המלאכים לפי רש"י, רמב"ן וספורנו (8 דקות)
5. ההתעוררות והנדר (טז-כב): השוואת טו לכ-כא ומחלוקת רש"י ורמב"ן (10 דקות)
6. דיון ערכי וכרטיס יציאה (7 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ראה יעקב בחלום? מנו שלושה דברים שמופיעים אחרי "וְהִנֵּה" (יב-יג).
2. מה עשה יעקב בבוקר, ואיך קרא למקום (יח-יט)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין פירוש רש"י, רמב"ן וספורנו למלאכים העולים והיורדים?
2. האם הנדר של יעקב הוא תנאי? הציגו את רש"י ואת רמב"ן על פסוק כא.

הערכה (מה דעתי?)

1. "וְאָנֹכִי, לֹא יָדָעְתִּי": מתי אנחנו מגלים שמשהו היה חשוב רק אחרי שעבר?

2. האם מותר "להתנות" התחייבות בכך שהצד השני יעמוד בהבטחתו? הביאו דוגמה מהחיים.

🏁 סיכום השיעור

יעקב יוצא בורח ובודד ומגלה שה' נמצא גם "בַּמָּקוֹם" הסתמי. החלום נותן לו את ברכת אברהם ואת ההבטחה האישית "וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ", והוא עונה ביראה ובנדר שמחזיר את ההבטחה במילותיה. מכאן "בֵּית־אֵל" הופך לנקודת מוצא ולנקודת חזרה של יעקב.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "משפט אחד מהחלום שהייתי רוצה שיילווה אליי בדרך הוא ___, כי ___."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: המילה המנחה "מקום", שלוש פעמים "וְהִנֵּה", והאבן שמשנה תפקיד (מראשות למצבה).
- השוואה בין ההבטחה (טו) לנדר (כ-כא): מבנה של "הד" בלשון.
- דמות יעקב בצומת: מבריחה ופחד אל ביטחון ותכלית; קריאה פסיכולוגית-ספרותית של חלום (ברמה תיאורית).
- דיון פתוח: מקום מקודש ורגע של משמעות; הבטחות, תנאים ואמון ביחסים.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (כח, יא): "וַיִּפְגַּע" כלשון תפילה, יעקב "תִּקֵּן תְּפִלַּת עַרְבִית"; הר המוריה כמקום המקדש.
- רמב"ן וספורנו (כח, יב) על הסולם: השגחה, מלאכים ושרי האומות, וה' "נִצָּב עָלָיו" על עמו.
- מחלוקת רש"י ורמב"ן (כח, כא) אם הנדר הוא תנאי; מקור למעשר ("עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ").
- יראת שמיים: "מַה־נּוֹרָא, הַמָּקוֹם הַזֶּה", קדושת מקום וקדושת בית הכנסת.

💡 הערות למורה

החלום מזמין עבודה חזותית: אפשר לבקש מהתלמידים לשרטט את הסולם ולסמן עליו את ההבטחות. אם הכיתה לא למדה את פרק כז, כדאי להזכיר בקצרה את מעשה הברכות (יחידה 17 באתר) כרקע לבריחה. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

המילה "מקום", תרשים החלום, המלאכים לפי שלושה פרשנים, השוואת ההבטחה לנדר ומחלוקת רש"י ורמב"ן, שאלה בסגנון בגרות ומחוון בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית כח (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית כח (ספריא)
- רמב"ן על בראשית כח, יב (ספריא)
- ספורנו על בראשית כח, יב (ספריא)
- רמב"ן על בראשית כח, כא (ספריא)

מחוון: חלום הסולם: "אכן יש ה׳ במקום הזה"

1. "וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ... וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם" (ג-ד): ברכת ההמשכיות של אברהם (זרע וארץ). הפעם יצחק יודע שהוא מברך את יעקב ונותן ברכה מלאה ביודעין.
2. שש פעמים (יא ×3, טז, יז, יט). בסוף: "בֵּית־אֵל". מקום סתמי הופך לבית אלהים כשיעקב מגלה את ה׳ בו.
3. סולם: מחבר בין ארץ לשמיים. מלאכים: שליחי ה׳ פועלים בעולם / שומרים על יעקב. ה׳ נצב עליו: ה׳ מעל הכול ומבטיח ליעקב.
4. רש"י: מלאכי ארץ ישראל עולים ומלאכי חוץ לארץ יורדים ללוות את יעקב. רמב"ן: כל מה שקורה בארץ נעשה על ידי מלאכים בגזרת ה׳, וה׳ מבטיח ליעקב השגחה ישירה.
5. מילים חוזרות: "עִמָּךְ / עִמָּדִי", "וּשְׁמַרְתִּיךָ / וּשְׁמָרַנִי", "וַהֲשִׁבֹתִיךָ / וְשַׁבְתִּי". רש"י: "וְהָיָה ה׳ לִי לֵאלֹהִים" חלק מהתנאי (שיחול שמו עליו). רמב"ן: "אֵינֶנּוּ תְּנַאי... אֲבָל הוּא נֶדֶר" לעבוד את ה׳ במקום ולתת מעשר כשישוב.
6. תשובה טובה: יא (לבד, בלילה, על אבן: בדידות ופחד), טו (הבטחה אישית "וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ"), טז-יז (הפתעה ויראה), כ-כב (נדר, התחייבות לעתיד); פרשן (רש"י על טז או רמב"ן על כא); מסקנה. ניקוד מוצע: ארבע ראיות × 3, פרשן 4, מבנה ומסקנה 4.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן וספורנו מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי האבות בספר בראשית נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ועיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רד"ק ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.